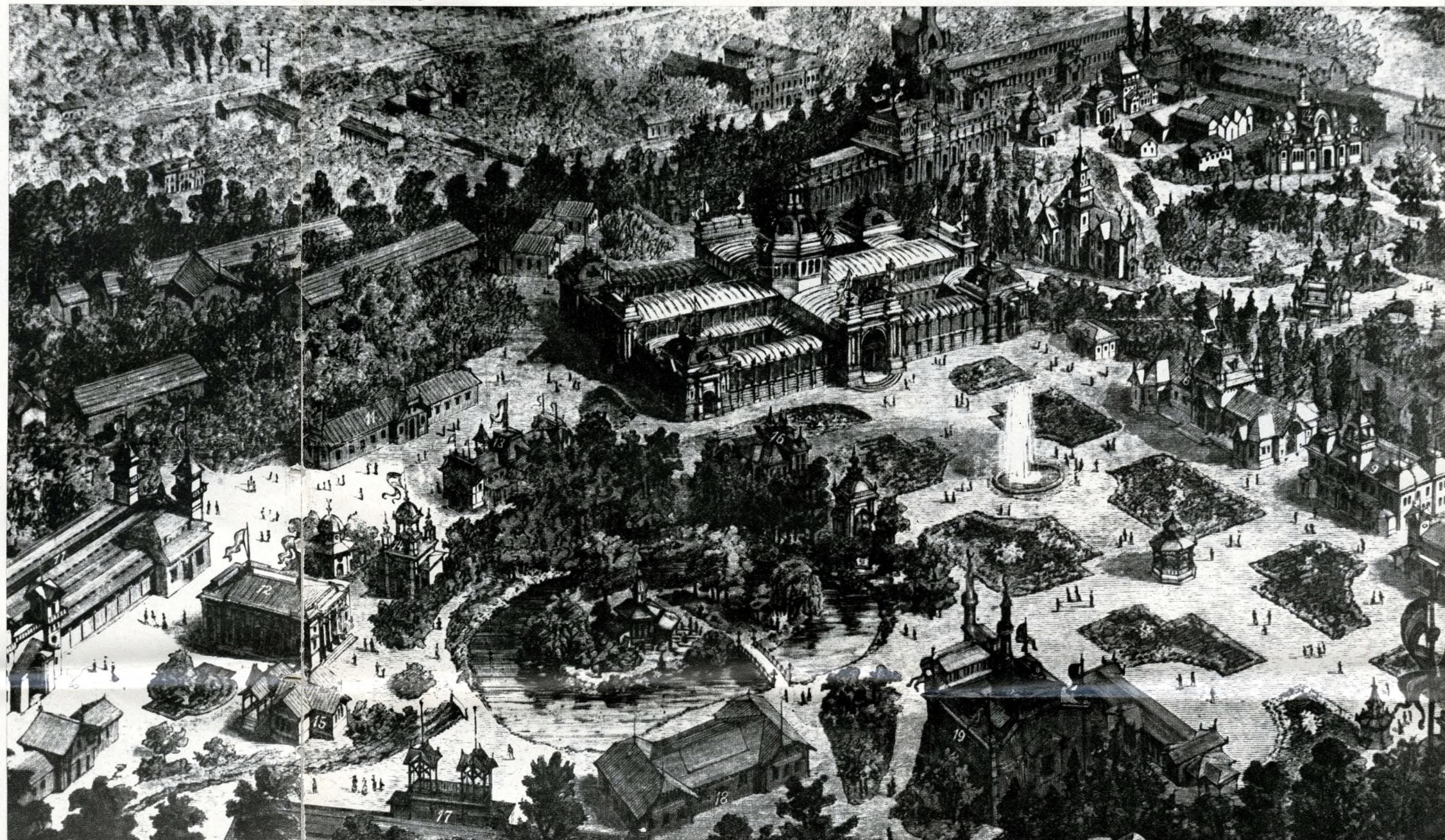

A „corso”. (Csigó László reprodukciói)

A Soroksári út és környéke

A kiállítás látképe

Devecseri Lászlóné

Az Országos Kiállítás 1885-ben

A Sugár út

A várossegysítés után rohamos fejlődésnek induló Budapestről 1885-ben tömegesen megjelentetett magyar és idegennyelvű útikönyvek, ismertetőik és kalauzok az amerikai tempóhoz hasonlítják az élet minden területén bekövetkezett változást. A városismertetőik szinte egyöntetűen állapítják meg, hogy az egyesítés új Budapestet teremtett, „oly fővárost, amely... szépségre és monumentális épületekben való gazdagságra nézve minden világvárossal vetekedhet”.

Ha csupán az útikalauzoknak a főváros legszebb részeiről, új épületeiről készült korabeli metszeteit nézzük, hajlamosak vagyunk osztozni a kortársak elismerésében.

A Budapestet bemutató látképen festői panoráma tárul elénk a Duna két partján elterülő fővárosról: füstölő gőzhajók, a Dunán átívelő három híd, palotasorok, Pest házrengetege, templomai, távolban a budai

hegyek. Még az is érthető, hogy az utolsó két évtizedben létrehozott középületeket és új útvonalakat így írják le a városba érkező vendégek számára: „... irigykedve nézi a külföldi világvárosok fia az óriási, célszerűen épített rakpartot, a monumentális központi pálya-udvart (Kéleti Pályaudvar), a kellemteljes csinoság által szembeötlő osztrák–magyar vasúti indóházat (Nyugati Pályaudvar), a palotaszerű vámházat, a főváros legújabb ékességét, a királyi operaházat.” A Sugár útról (Népköztársaság útja) ezt olvashatjuk: „... s itt élénk tárul a sugárút, e ragyogó szépségű városrész... 15 évvel ezelőtt ott, ahol most a sugárút pompás palotasorai emelkednek, szűk, egészségtelen utcácskák összevisszasága közt tévelygett az ember... a sugárút rendkívüli hatást tesz a látogatókra összhangjának nagyszerűsége által.”

ma Petőfi-híd környékéről készült „távlatkép”-ét, vagy a „palotaszerű” Fővámház körüli „szárnyas piac” metszetét vesszük szemügyre, elragadtatottságunk nyomban mérséklődik. S a fővárosról közölt korabeli adatok is tanúsítják, hogy a látványos fejlődés ellenére Budapest még nem érte el a nyugati nagyvárosok szintjét.

Ha azonban a világvárosiasságával szüntelenül kérdkedő fővárosnak a

Gelléri Mórnak a „Budapest a Kiállítás alatt” című kalauzában közölt adatai szerint a főváros népességszáma: 429 532 fő. A házak statisztikája: 1883-ban Budapesten 7556 földszintes, 1853 egyemeletes, 709 kétemeletes, 458 háromemeletes, 69 négyemeletes, összesen, 10 645 ház volt. Még inkább mutatja a kisvárosi jelleget, ha megnézzük a „házi állatokra” vonatkozó adatokat: „szarvasmarha és pedig: tehenész vagy parasztbirtokos tulajdonra 5183, birtokos vagy magánzó tulajdonra 9272, 10 11 611, sertés 85 273... szárnyas háziállatok 84 100.”

Az emeletes és a földszintes házak szembeütő aránytalansága, az állatartás mértéke bizonyítja, hogy mennyire indokolatlan az eddig megtert út túlértékelése. A „világváros” kelles közepén, különösen a Józsefvárosban és Ferencváros zugaiban, düledező házikók között csatangol a baromfi, az udvarról dísznőlés lármája hallatszik és homoktenger önti el az utcákat...

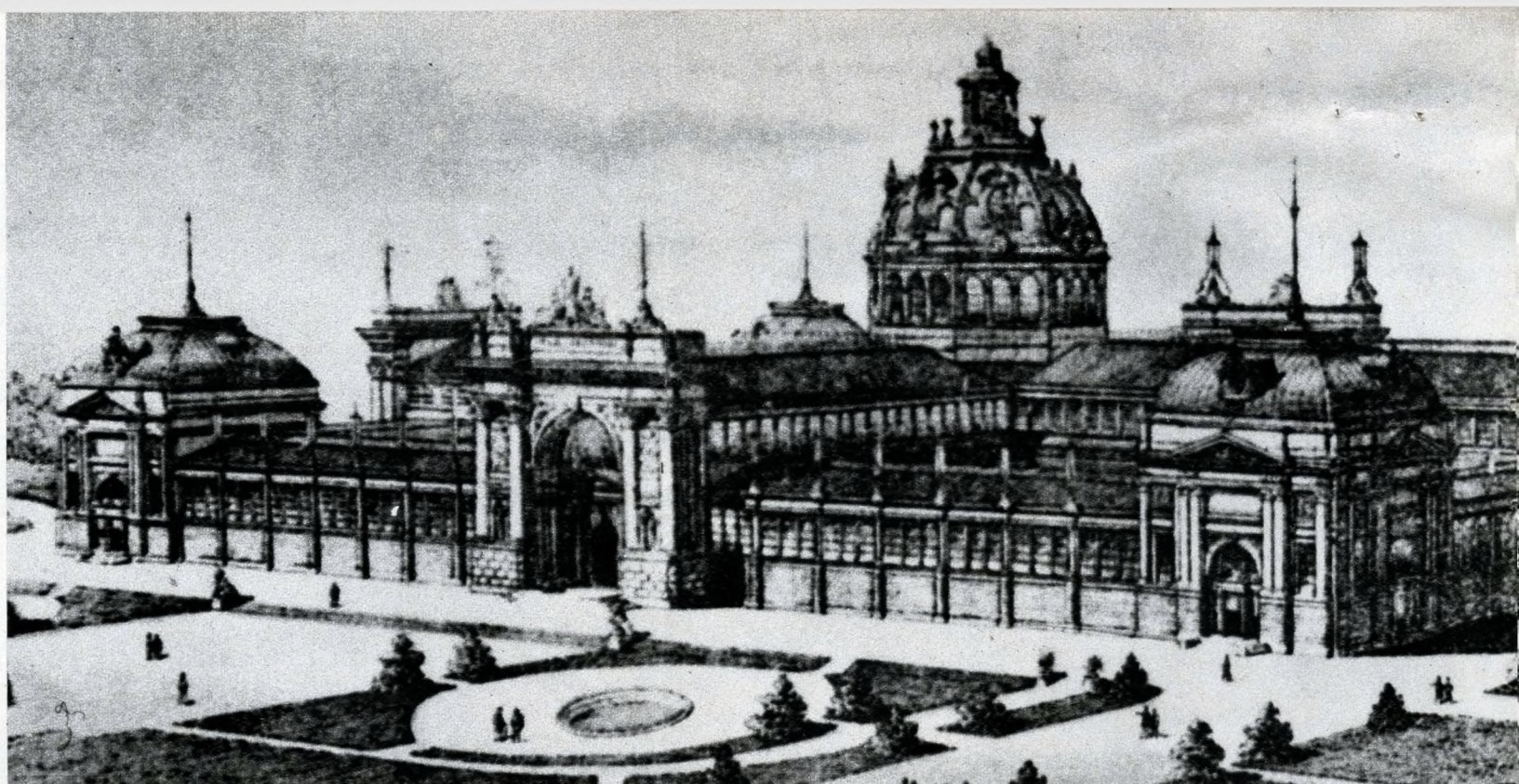
Mindennek ellenére a főváros növekedését megállítani, illetve fejlődését vitatni nem lehet. Tovább folytatódik a középületek emelése, új útvonalak, terek kialakítása. A nagyvárosiasodást mutatja, hogy már van tömegközlekedés: a lovasút 1866 óta szállítja az utasokat. Az utcák esti világítását gázlámpák szolgáltatják. Egymás után épülnek a főváros pompás szállodái, új klinikái és kórházai, van már postája és vágóhídja...

És 1885-ben országos általános kiállítást rendeztek Budapesten, hogy „az élet minden területén tapasztal-

ható... növekedés dokumentumait az egész világ szemé elé tárják”.

Elsősor pesti iparosok vetik fel a kiállítás ötletét. 1883-ban az országgyűlés törvényre emeli a javaslatot, de ekkorra már a terv átfogó, általános, országos kiállítás rendezésévé szélesedik.

1885-re felépül a Városligetben a 90 pavilonból álló fényűző, iszonyatos költségeket felemészítő kiállítás, amely két éven át foglalkoztatta a szervezőket és a lakosság minden rétegét. A napi- és hetilapok, a folyóiratok a kiállítás hasznosságát és időszertességét bizonygatják, ahol nemcsak a termelés mutatja be eredményeit, hanem a tudomány, az oktatás, a könyvkiadás, a közigazgatás, az egészségügy, a művészet is képet nyújt haladásáról. Mindebből pedig látható: méltók vagyunk immár arra, hogy Európa művelt országai közé befogadjanak. A lapok hangoztatják:

Az Iparcsarnok

a kiállítás be fogja bizonyítani, hogy utolértük Párizst és Londont, „a magyar név új és szebb dicsfényben ragyog”, és: „Magyarországot többé nem fogják Fél-Ázsiának mondani”.

Talán a túlzott várakozások is okozták, hogy a befektetett töméntelen energia és az irreálisan magas költségek ellenére, a kiállítás nem hozta meg a kívánt eredményt. Az Országos Általános Kiállítás egyszeri és rendkívüli erőfeszítés gyümölcse volt; „Tündérország, melyet a magyar ipar varázsolt a városliget egy kis területére.”

Valószínűnek tűnik, hogy elsősorban a vidékiek, de a fővárosiak is nyomasztónak érezték a kiállítás pazar fényűzését, saját mindennapi viszonyaikkal összehasonlítva. Már a megnyitás is káprázatos külsőségek között zajlott le. A fővédnök Rudolf trónörökös volt. A megnyitásra megérkezett a király is. Körülöttük felvonult az egész magyar arisztokrácia és a püspöki kar. „A párduczbor kaczagány, a prémés mente, a bogláros kucsma, az arannyal kihányt, testhezálló dolmány, kincset érő gombokkal, csatokkal, vitezésketésekkel és díszkardokkal, festői színpompába olvadó képet nyújtottak” — olvasható egy helyszíni beszámolóban.

(De vajon hol kaptak helyet az ünnepségen a kiállított termékek, a pavilonok, a virágágyak, a szökőkutak létrehozói: a gyárosok és kereskedők, a kézművesek és munkások?)

A Stefánia úti főkapun belépve, a kiállítás főépületét — az Iparcsarnokot — pillanthatták meg a látogatók. Téglából, kőből, vasból (ez utóbbiból 5500 q-át használtak fel) épült a 14 ezer m² nagyságú neo-reneszánsz csarnok. Közepén 48 m magas kupola emelkedett, a tetején aranyozott koronával. A kupola alatt, a csarnok közepén óriási szökőkút vízugarai szikráztak a fényben. A háttérben, pálmák és drapériák között, egy hatalmas orgona állt. Ebben a csarnokban helyezték el a magyar kézműipar leg-

mutatósbabb termékeit. Feldíszített asztalokon csillogtak az ötvösművészet remekei. Bemutatták Jungfer Gyula műlakatos finoman cizellált vasrózsáit, lámpáit, rácsait, Krámer Samu műbútorasztalos pompás szalonját, Monaszterly és Kuzmik elegáns francia divat szerint készült méregdrága ruhakölteményeit, Fischer József díszes porcelán készleteit.

Valamennyi tudósítás a kiállítás fénypontjának nevezi a királyi pavilont, amelyet a budapesti iparosok rendeztek be a király számára. Az utolsó szög is bevégzett műtárgy benne; Ybl Miklós szellemes ötlete, ragyogó kivitelben.

A korabeli sajtó leírja a házi ipar pavilonját, ahol előkelő hölgyek, kis varrónők és iskolásnők művészi kézimunkái egyaránt helyet kaptak. Az erdészeti pavilon különtermében helyezték el az Öfelsége által elejtett 15 szarvas hatalmas agancsait. Kiállították vadásztrófeáikat Festetich Tasziló, Pálffy, Nádasdy és Széchenyi grófok. És itt látható Rudolf trónörökös „felette gazdag vadászgyűjteménye” is. A tájegységek és a nemzetiségek népművészetét bemutató pavilonokat elsősorban az egzotikumot kedvelő külföldiek keresték fel.

A kiállítási terület a bányászati, a vaskohászati, a gépipari, a faipari és a mezőgazdasági gépgyártók pavilonjaival zárul. Ezekről a sajtó aránytalanul keveset ír.

Ha felidézzük Budapest akkori közállapotait, még kirívóbb a Ligetváros fényűzése. Mert a lapok arról is hírt adnak, hogy a fővárosban egy pohár vízben egycentis iszapréteg rakódik le. Lelkiismeretes orvosok arra figyelmeztetnek, hogy az egész főváros talaja bűzös, szennyezett és fertőzött, a csatornázás hiánya miatt. Ugyanők igyekeznek a tarthatatlan lakáshelyzet javítása érdekében a „jobb osz-

tályokat” közönyükből felrázni. Hangoztatják, hogy a pincelakások nyomorultjai „a jobbak társadalmának” nemcsak politikailag ellenségei — a nyomortanyák a közegészségügyet is nagy mértékben veszélyeztetik.

Önfeledten szórakoznak a kiállítás vendégei — és ünneprontónak megérkezik a kolera-veszély híre. A járvány egyelőre még Spanyolországban pusztít, de a rendkívüli hőség, a külföldiek nagy száma, a főváros felduzzadt lakossága miatt nagyon is indokoltnak tűnik a belügyminiszter figyelmeztető rendelete az övintézkedések megtételéről. A közismerten rossz közegészségügyi állapotokon mit sem segít a kiállításon berendezett mintakórház . . .

Ugyanilyen ellentmondás van a kiállítás közbiztonsága és a város közbiztonsága között. A rendőrség mindent megtett, hogy a kiállítás területén mintaszerű közbiztonságot teremtsen, de a nagyvárosi bűnök burjánzását nem tudja megakadályozni. A rendőrség nyomoz, ellenőriz, betilt, nyilvántart, azonban a „kéjhölgytírnókat”, a polgárokat fosztogató kártyabarlangokat nem tudja megszüntetni. Török János rendőrfőkapitány szerint a kocsisok ittassága, mocskos beszéde, ami olyan visszatartóvá tette a pesti utcát, „szűnő félben van”. A lapok azonban továbbra is a magánfogatok, az omnibuszok, a lovasút kocsisainak öklharccá fajuló verekedéseiről számolnak be.

Panaszkodnak az újságírók a fővárosi vendéglők etetetlen kosztjára is, a pincérek gorbombaságára, a vendéglők piszkosságára.

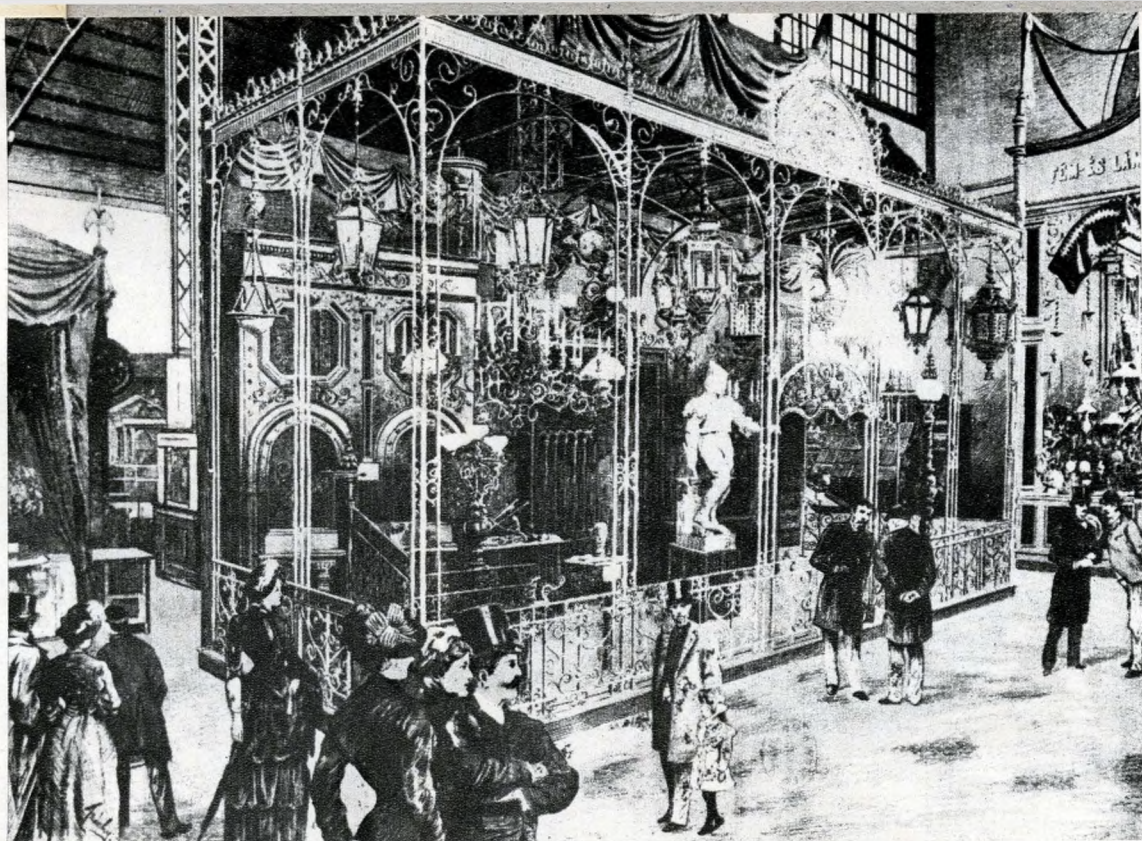
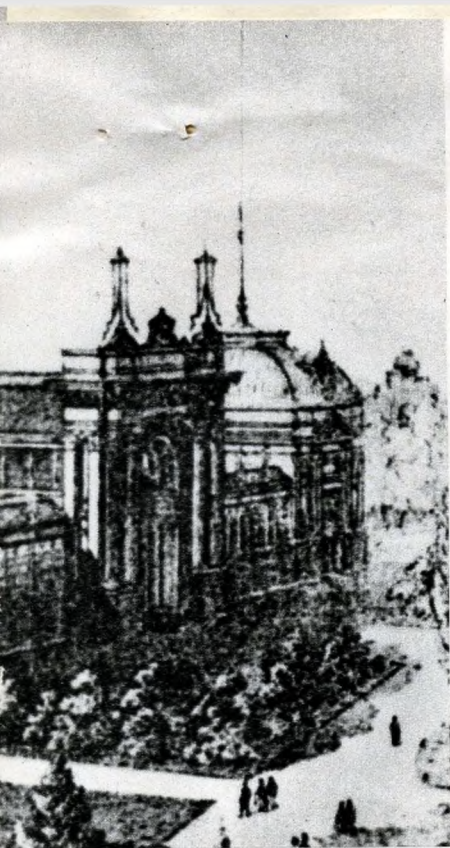
Ezek után nem csodálkozunk, ha a kiállítás területét a Vasárnapi Újság „álmóvilág”-nak nevezi, ahol készségek az örök, udvariasak az egyébként Mihaszna Andrásnak csúfolt rendőrök, hajlong a fogadós meg a pincér . . . És az előkelő rendezők:

gróf Zichy Jenő vagy gróf Széchenyi Pál úgy társalogtak a látogatókkal, mintha egyenrangúak volnának.

A kiállítás májustól novemberig tartott. De már a nyári hónapokban érezhetően csökken a látogatók száma. Lassan nyilvánvalóvá válik, hogy hasznosabb lett volna szerényebb külsőségek között, a fogyasztó közönség igényeihez és az ország gazdasági életéhez alkalmazkodóbb kiállítást rendezni. Augusztusban és szeptemberben a főváros közönsége előtt már nem titok, hogy a befektetett költségek nem térülnek meg s hogy a nagy hűhó ellenére sem következett be a művelt világ behódolása. Még a magyar arisztokrácia világ támogatását sem sikerült megnyerni, hiszen a nyaralási idény beköszöntével az előkelő családok külföldre utaznak.

A csalódások ellenére sem a hivatalos körök, sem a hangadó lapok nem sietnek a tanulságok levonásával. A kiábrándultság azonban lemérhető a záróünnepségről és a pavilonok lebontásáról szóló tudósításokból. A kiállítás zárására az előkelőségek már csak polgári öltözetben vonulnak fel. Gróf Széchenyi Pál földművelés, ipar- és kereskedelmi miniszter néhány elkoptatott frázissal vet véget a fél évig tartó ünneplésnek. Rudolf trónörökös zárószavaiban „a haza szent földéhez való hűség”-ről beszél — gróf Széchenyi miniszter pedig felsiet a lépcsőn, és megcsókolja a fenséges úr kezét. Ezután az „emelkedett” jelenet után következik a rombolás hete. Lebontják a drága pénzen épített, kastélyoknak beillő pavilonokat. Nehéz társzekerek kocognak végig az Andrassy úton, a kettős palotasor között, rajtuk a kiállított tárgyak halma, kaotikus rendetlenségben. Potyog a kocsiról az áru, s az utána jövő betapossa a sárba . . .

A Budapesti Szemlében, röviddel

Jungfer Gyula kovácsoltvas művei a kiállításon

a kiállítás után, hosszú cikksorozat elemzi a tanulságokat.

Szová teszi a mezőgazdasági részleg jellegtelenségét. Hiányzott a termelési eljárások bemutatása. A nagybirtokos arisztokrácia nem tartotta fontosnak, hogy vállalja a kiállításon való részvétel áldozatát. Az ipari bemutató elsősorban az egyéni megrendelésre dolgozó, luxusigényeket kielégítő kézműipar készítményeiből állt; a sok remekbe készült toalett, mente, kabát nem feleltetheti a konfekcióipar teljes hiányát. Iparunk szerkezeti gyengeségét mutatja, hogy a fejletlen fonó- és szövőipar sem képviselhetette magát áruival. A cikksorozat írója, Heltai Ferenc felhánytorgatja az értelmetlen kiadásokat, a hatalmas deficitet is. Megállapítja, hogy minél kevésbé lesznek ünnepiek a kiállítások, annál inkább megfelelnek majd feladatuknak. Mondanivalójának végső kicsengése: „... a haladás... elég gyors. Ez azonban korántsem vezethet az önteltségre... még végtelenül sok a teendő”.

A kiállítás félsikerét azonban hamarosan felejtetik az új tennivalók. A főváros további új épületekkel és létesítményekkel gazdagodik. Már megszületett a törvény az új országház építéséről, Steindl Imre parlamentje már látható a képes kiadványok metszetein. Új igazságügyi palota és városháza emelését határozzák el. Eldőlt a vita a központi vásárcsarnok elhelyezéséről. Tervbe vették egy új — a negyedik — állóhid építését. Bérpaloták szegélyezik — egy-két foghíj kivételével — a Körutat. A „villamfény” egyre inkább tért hódít, ezzel világítják a színházakat, pályaudvarokat; nemsokára felhasználják a közlekedésben is. Elkészült az új vízmű és a csatornázás terve, iskolák épülnek, új köztéri szobrokat állítanak fel (Deák Ferencét, Arany Jánosét). Szertelenül terjeszkedik a város, növekszik a lakosság.

Krámer Samu polgári szalonja a kiállításon

Gregersen parkettagyáros pavilonja

Az Erdészet pavilonja

